

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО АРХІВУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ БІОГРАФІЙ ПРАЦІВНИКІВ УЖНУ

Лариса МЕЛЬНИК,
завідувачка інформаційно-бібліографічного
відділу Наукової бібліотеки,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-4428-790X

Оксана ХАВАН,
бібліограф інформаційно-бібліографічного
відділу Наукової бібліотеки,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0001-9978-0884

Анотація. Проаналізована діяльність відділу організації документообігу УжНУ, зокрема його складової частини – архіву університету. На конкретних прикладах вказана його роль і значення в наукових розвідках, присвячених історії бібліотеки, у дослідженні біографій працівників закладу вищої освіти.

Ключові слова: Ужгородський національний університет, Наукова бібліотека УжНУ, відділ організації документообігу, архів університету, особова справа, автобіографія, біографічні дослідження.

Історія Ужгородського національного університету, який пройшов складний шлях становлення та розвитку, розпочалася 77 років тому. За цей період він став одним із найкращих класичних університетів України, у складі якого функціонують 20 факультетів, 2 навчально-наукові інститути, 115 кафедр, природничо-гуманітарний коледж, освітній процес в якому здійснюють понад 1200 штатних науково-педагогічних працівників, а щорічно закінчують виш близько 3-х ти-

сяч випускників.

Безумовно, великий і структурно складний заклад вищої освіти не може якісно функціонувати без відділу, який приймає, реєструє, упорядковує та зберігає всю основну документацію університету, що накопичилася за час його існування, а саме: оригінали наказів ректора, проректорів та інших відповідальних осіб від початку заснування університету і до сьогодні, особові рахунки про заробітну плату працівників, особові справи студентів, аспірантів, викладачів тощо.

Нині в закладі вищої освіти діє Відділ організації документообігу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», який підпорядковує свою роботу відповідно до вимог Єдиної державної системи діловодства. До його складу входить структурний підрозділ «Архів», який знаходиться в головному корпусі університету (за адресою: вул. Університетська, 14) і є невід’ємною складовою частиною навчально-го закладу.

Архів університету підпорядкований безпосередньо ректору та підконтрольний Державному архіву Закарпатської області (ДАЗО). У своїй діяльності працівники архіву керуються законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [1]. Нині в архіві університету приймають, упорядковують, зберігають, знаходять та видають документи провідний спеціаліст Марина Іванівна Шете (працює з 1983 року) – завідувачка архівного підрозділу, Ольга Степанівна Шелестак (працює з 1985 року) – спеціаліст першої категорії, фахівець Катерина Георгіївна Когутич (працює з 2019 року).

У книзі наказів ректора університету по особовому складу професорсько-викладацького і обслуговуючого персоналу містяться записи про призначення працівників архіву, перший із яких датується листопадом 1947 року. Загалом архівною справою в університеті займалися за знайденими документами фахівці архівної справи: В. С. Ігнатенко (звільнена з посади архіваріуса згідно наказу № 177 від 17. 11. 1947 р.); А. С. Віденська (прийнята на посаду архіваріуса згідно наказу № 177 від 17.11.1947 р.); Варенко Марія Яківна (зарахована завідувачкою архіву згідно наказу № 121 від 18.12.1955 р.), яка майже 20 років працювала на цій посаді до виходу на пенсію в 1974 році; Басалаєва Віра Харитонівна (призначена завідувачкою архіву згідно наказу № 278 від 30.01.1974 р.); Басалаєва Ольга Віталіївна (прийнята на посаду архіваріуса згідно наказу № 1942 від 03.08.1978 р.); Жданова (Варенко) Марія Яківна, яка знову прийнята на посаду завідувачки архіву в 1978 р. і звільнена з посади згідно наказу № 191-03 від 27.04.1983 р.

Історію відділу архіву поки не вдалося відслідкувати від самого початку функціонування університету. Відомо, що відділ неодноразово змінював свою адресу у зв'язку зі збільшенням свого фонду. В 70-х роках він розташовувався в приміщеннях студентського гуртожитку № 3 на набережній р. Уж. У 1983 році завдяки зусиллям обласного архіву університетський архів отримав спеціальне обладнання для своїх документів, зокрема – з Рахівської картонної фабрики надійшли зручні ємності (коробки) для зберігання документів. У 1992 році відділ архіву зазнав величезних втрат через руйнівну повінь, що сталася восени 1992 року в Закарпатті. Річка Уж вийшла з берегів і вночі затопила найближчі будинки, у тому числі і студентський гуртожиток, де знаходився архів. Весь університет, зокрема студенти фізичного факультету, що мешкали в гуртожитку, рятував архівні документи. Їх виносили із затоплених приміщень, де вода піднялася вище одного метра. Усі документи, що знаходилися нижче цього рівня були безповоротно втрачені. Через рік, у 1993 році архівному відділу надали нове приміщення – в головному корпусі університету, де він знаходиться і зараз, займаючи декілька кімнат і знову відчуваючи потребу в нових площах для розміщення важливих документів.

Останнє переміщення архівних фондів відбулося на початку російсько-української війни, оскільки значна частина архіву знаходилася в університетському бомбосховищі, яке довелось звільнити і розташовувати свої фонди в одній із аудиторій.

Нині в архівному відділі університету нагромадилася значна кількість документів, серед яких тільки особових справ нараховується близько 65 000, які необхідно не тільки зберігати, але й формувати і складати в певному порядку і знаходити при першій потребі. Так, наприклад, особливо часто до університетського відділу архівів звертаються науковці, викладачі з метою розшукати необхідні документи при написанні історії факультету, кафедри, загалом університету. В результаті пошуків і наполегливої роботи з'явилися наукові дослідження з історії багатьох структурних підрозділів університету. Особливу увагу привертають такі видання, як: Маринець В. В., Поляк С. С. «Математики і математичний факультет Ужгородського державного університету. Документи. Цифри. Факти» (Ужгород, 1999. 360 с.); Рошко В. Г. «Історія біологічного факультету Ужгородського національного університету» (Ужгород, 2004. 140 с.); Тиводар М. П. «Життя і наукові пошуки Федора Потушняка : монографія» (Ужгород, 2005. 284 с.); «Сторінки історії Ужгородського національного

університету: документи і матеріали / уклад. Н. М. Жулканич» (Ужгород, 2005. 219 с.); Олашин М. В. «Історичний факультет Ужгородського національного університету : біобібліогр. довід.» (Ужгород, 2010. 440 с.); Фатула М. «Із відстані часу... Пам'яті наших вчителів і колег» (Ужгород, 2015. 168 с.) та багато інших книг і наукових публікацій.

Працівники Наукової бібліотеки вперше звернулися за допомогою в архів УжНУ в 2020 році під час досліджень з історії бібліотеки з метою підготовки монографії «Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності», присвяченої 75-річчю її діяльності [2]. Робота над книгою передбачала аналіз кадрового складу бібліотеки, вивчення біографій працівників бібліотеки, уточнення біографічних даних, з'ясування кадрових призначень, переміщень, звільнень тощо. В результаті кропіткої роботи бібліографами бібліотеки були опрацьовані книги наказів керівництва по університету, починаючи з 1945 року до 1970-х років, були занотовані усі документи, які якимось чином стосувалися бібліотечних працівників. Завдяки цьому були виявлені особи, які працювали в бібліотеці в перші роки створення книгозбірні, була зафіксована плінність кадрів, віднайдені документи, що по-новому висвітлювали певні моменти організації бібліотеки, її функціонування та її історію розвитку. Особливо важливим для заповнення лакун в історії бібліотечного закладу було з'ясування окремих біографій керівників бібліотеки та її простих працівників. Архів університету надав безцінну допомогу бібліотеці для відтворення її історичного шляху, доповнив, а іноді просто привідкрив завісу перед новими постатями, збагатив новими фактами і відомостями про тих людей, які творили майбутнє університетської книгозбірні.

Документи архівного фонду, особливо ті, які містять матеріали особових справ, уточнюють та доповнюють життєписи бібліотечних працівників. В «Особових справах» містяться: автобіографія, документи про навчання, заяви, довідки, відомості про призначення на різні посади, прийняття на роботу, скорочення та звільнення з роботи, дані про заробітну плату, зауваження по роботі, нагороди, пояснювальні записки, довідки про відрядження в інші бібліотеки, повідомлення про участь у конференціях, що проводилися провідними бібліотечними закладами тощо. Використовуючи документи особових справ, складається цілісна картина життєпису працівника бібліотечного закладу. У цілому документи особової справи є складовою джерельної бази для дослідження життєвого і творчого шляху певної особистості.

Перед Науковою бібліотекою стоїть завдання згадати всіх працівників, які в різні роки доклалися до створення і розвитку книгозбірні. Приєднуємося до думки кандидата біологічних наук В. Рошка, який у своєму дослідженні з історії біологічного факультету УжНУ зауважив, що ним відкриті невідомі сторінки і факти з історії факультету. У книзі згадана переважна більшість людей, що працювали тут протягом певного часу. «Всі викладачі, що хоча б день віддали біологічному факультету Ужгородського університету, на досвід і здобутки яких ми спираємось сьогодні», фігурують у цьому виданні, – стверджує науковець [3, с.10].

Наукова бібліотека УжНУ, готуючись до наступного 80-річного ювілею від дня її створення, має на меті згадати всіх своїх працівників, які долучилися до її становлення і розвитку. Цю ідею пропагує і вже активно втілює в життя директорка Наукової бібліотеки Марія Медведь, досліджуючи бібліотечні кадри перших років діяльності книгозбірні, відкриваючи нові імена. Безумовно, у виконанні цього завдання важливим підґрунтям стануть документи архіву університету. Як приклад до вивчення біографій працівників бібліотеки розглянемо декілька «Особових справ», на які ми звернули увагу.

«Особова справа» Марії Михайлівни Байвельман, яка сумлінно працювала в бібліотеці сорок п'ять років, із яких довгий час – на посаді завідувачки відділу літератури іноземними мовами доповнює її біографію новими фактами, дає новий матеріал для осмислення багатьох моментів щоденної праці і її результатів [4]. Загалом матеріали справи складають 40 документів. Це «Особистий листок по обліку кадрів», який містить загальні відомості про особу: фото, дані про освіту, володіння мовами; інформацію про перебування за кордоном, родинний стан в момент заповнення особистого листка, домашню адресу, паспортні дані; автобіографію; копію диплому; рапорт завідувача бібліотеки І. Киричка про надання надбавки за знання іноземних мов; характеристики; виписки з наказів про підвищення окладу; протоколи засідань комісії тощо.

Серед документів привертає увагу рапорт завідувача І. Киричка про винесення М. Байвельман догани від 25 травня 1965 р. за те, що працівниця допустилася помилок в «Інвентарній книзі» спецфонду. Намагаючись їх усунути, зробила її «неохайною» і зіпсувала її. Через це Марію Байвельман зобов'язали до 1 липня 1965 року переписати всю «Інвентарну книгу» спецфонду – «свята святих» того часу. В пояснюючій записці Марія Байвельман інформує завідувача про не-

знання правил ведення інвентарних книг, оскільки працює в бібліотеці недавно. Цей момент дає уявлення про робочу атмосферу в колективі, вимогливість до кожного працівника та його відповідальність за виконувану ним роботу (особливо, якщо це стосувалося роботи в спецфонді). Загалом, документи особової справи дають уявлення про поступове підвищення кваліфікації Марії Михайлівни в бібліотечній справі, її професіоналізм, поетапний кар'єрний зріст від бібліотекаря до завідувачки важливого структурного підрозділу. «Особова справа» М. М. Байвельман, спогади про неї людей, які ще її пам'ятають, деякі архівні матеріали бібліотеки та відділу літератури іноземними мовами стануть основою для створення у майбутньому повноцінного біографічного дослідження.

Важливо також згадати і тих бібліотекарів, які пропрацювали в бібліотеці не так багато, 5–10 років, але залишили по собі яскравий слід і вагомі результати роботи. В наказах по університету, починаючи з 1945 року, знаходимо десятки прізвищ працівників, які певний час (3–5 років і більше) працювали в бібліотеці. Через різні обставини люди звільнялися і влаштовувалися на іншу роботу. Скупа інформація в наказах набуває іншого значення, якщо збереглися особові справи цих працівників, діяльність яких в розбудові бібліотеки ми можемо нині належним чином оцінити. До таких людей належить Ірина Олександрівна Мончак (нар. 1912 р.) [5], першу згадку про яку нами відмічено в книзі наказів по університету у зв'язку з прийняттям її на роботу в бібліотеку. Завдяки знайденій «Особовій справі» Ірини Мончак перед нами постає неординарна високоосвічена людина, яка закінчила Карлів університет у Празі в 1936 році. Вільно володіла німецькою, чеською, угорською та французькою мовами, останню з яких вивчала в Парижі. В 1940-х роках в Ужгороді працювала викладачем іноземних мов в різних навчальних закладах. За станом здоров'я декілька років не працювала, а в 1951 році розпочала роботу в бібліотеці, в якій знаходилася до 1 вересня 1953 року. У цей період в бібліотеці не було спеціалістів, які би володіли іноземними мовами, тож знання Ірини Мончак прислужилися в упорядкуванні і класифікації книжкового фонду. З доповідних записок тодішньої завідувачки О. Фесенко відомо, що величезна кількість літератури іноземними мовами знаходилася в нерозібраному вигляді. Обробка книжок відділу відбувалася надто повільно через нестачу кваліфікованих працівників, не задовільнялися запити читачів. Очевидно, що Ірина Мончак виконувала надзвичайно необхідну роботу з упорядкування літератури іноземними мовами. З 1953 року вона працювала на кафедрі іноземних мов. Про її успішну

діяльність, авторитет серед викладачів і студентів свідчить велика кількість характеристик.

Розшуковуємо «Особову справу» Ганни Михайлівни Дзядиги [6], прізвище якої неодноразово зустрічаємо в бібліотечних звітах 60-х років, детальне вивчення життєпису якої заслуговує на увагу. «Особова справа» Дзядиги Ганни Михайлівни (початок 16. серпня 1958 р. закінчена 27 серпня 1970 р.) на 33-х сторінках містить 31 документ. Ганна Дзядига була прийнята на роботу в бібліотеку в 1958 р. на підставі особистої заяви та клопотання завідувачки бібліотеки Олени Фесенко. Особистий листок інформує про те, де навчалась та працювала Ганна до цього часу. На роботу в бібліотеку була прийнята з випробувальним терміном у два місяці, по закінченні якого була прийнята на постійну роботу. З виписок наказів прослідковуємо переміщення працівниці з відділу в відділ відповідно до потреб роботи бібліотеки. У вересні 1966 р. на основі рапорта завідувача бібліотеки І. Кирячка Г. Дзядигу було переведено в відділ літератури іноземними мовами та відповідно з виписки наказу № 1737 призначено доплату в розмірі 15 % за щоденне користування іноземними мовами. Також в особовій справі є п'ять характеристик, що надавались Ганні для виїзду за кордон (Угорщина), де проживала її мати та сестра.

Звертаємо увагу на документ, який виразно характеризує руйнівний період комуністичної ідеології в історії держави і в бібліотеці зокрема, коли панувало суворе ставлення органів цензури до беззаперечного виконання їхніх розпоряджень. Так, в «Доповідній записці» представниці облліту тов. Берестової від 12.03.1968 р. на ім'я ректора університету проф. Д.В. Чепура дізнаємось про факт недотримання вимог з вилучення забороненої літератури з фондів бібліотеки. 22.03.1961 р. в університет надійшов «Сводный список книг, подлежащих исключению из библиотек...» згідно якого мали перевірити фонд, вилучити заборонену літературу та знищити. При перевірці в 1963 році представником облліту т. Берестовою було виявлено, що у фонді залишились 5 назв книг, які не були вилучені. На основі цього керівництвом університету був виданий наказ № 458 від 25 березня 1963 р. згідно якого за виявлені грубі помилки та безвідповідальність працівникам ст. бібліографа Фесенко О. М. та ст. бібліотекаря Дзядизи О. М. винесено зауваження. Завідувачу бібліотеки ставилося в обов'язок повторно переглянути книжковий фонд бібліотеки і згідно зі «Сводным списком книг, подлежащих исключению из библиотек и книготорговой сети» (часть 1, 1960 г. №134638) вилучити літературу з книжко-

вого фонду.

Ознайомившись з великою кількістю документів особової справи Ганни Михайлівни Дзядиги перед нами вимальовується цілісний портрет людини – працелюбної, інтелігентної, ерудованої, з критичним мисленням. Г. М. Дзядига працювала в бібліотеці до 1970 р., після чого виїхала за кордон до сім'ї.

Декілька років працював в бібліотечному закладі і історик, доцент Наум Межберг [7]. Працюючи певний час погодинно, через скорочення в університеті, пише заяву про бажання працювати в бібліотеці. Його прізвище знаходимо у складі викладачів Бібліотечної ради, у документах спільних засідань бібліотечних працівників і викладачів з вирішення важливих питань організації книжкового фонду. Безумовно, його знання, консультації, вміння аналізувати, знаходити необхідну літературу прислужилися в роботі бібліотеки. Детальніше про його наукову та навчальну діяльність знаходимо відомості в дослідженні М. Олашина з історії історичного факультету [8, 166-167].

Завдяки вивченню документів архівного відділу були досліджені і вміщені в наукове дослідження з історії виникнення, становлення та розвитку Наукової бібліотеки УжНУ біографії таких людей, як колишній директор бібліотеки І. І. Кирячок (1928–1976), заступниця директора В. Ф. Москаленко (1936–2010), перша завідувачка довідково-бібліографічного відділу М. І. Воскресенська (1899–?), завідувачка відділу Г. І. Гомонай (1930–2017), завідувачка відділу О. Д. Закривидорога (1923–2012), головний бібліограф Г. С. Записочна (1930–1996), бібліотекар М. А. Кіш (1945–2017), завідувачка відділу Г. Й. Лізунова (1926–2021), завідувачка сектору М. О. Фушич (1921–2004), завідувачка відділу Г. І. Шніцер (1932–2018) та багато інших [2, с. 464–482].

Тож наприкінці нашої розвідки можемо із впевненістю констатувати, що скрупульозне наукове дослідження з історії Ужгородського університету, життя та діяльності бібліотеки не обходиться без використання об'ємного фонду архівних документів, без допомоги кваліфікованих працівників архівного відділу УжНУ, які безвідмовно і якісно надають інформацію усім, хто вивчає історію нашої alma mater та зберігають Пам'ять.

Література:

1. Закон України Про Національний архівний фонд та архівні установи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>
2. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь (голова редкол.), О. В. Бряник, В. В. Воробець, Л. О. Мельник ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ “Ужгор. нац. ун-т”, Наук. б-ка. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2021. 572 с. ; іл.
3. Рошко В. Історія біологічного факультету Ужгородського національного університету. До 60-річчя Ужгородського національного університету. Ужгород : Мистецька лінія, 2004. 140 с.
4. Державний архів Закарпатської області. Ужгородський державний університет. Відділ кадрів. Т. 1. Особові справи працівників, звільнених у 2008 р. (А–В). Байвельман Марія Михайлівна. Арк. 148–188.
5. МВО – СССР. Главное упр. университетов. Ужгородский государственный университет. Отдел кадров. Личное дело № 157. Мончак Ирина Александровна. Начато 14 авг. 1953 г., окончено 31 авг. 1967 г. на 34 арк.
6. МВО – УССР. Ужгородский государственный университет. Отдел кадров. Личное дело № 115. Дзядыга Анна Михайловна. Начато 16 авг. 1958 г., окончено 27 авг. 1970 г. на 33 арк.
7. МВО та ССО – УССР. Ужгородський державний університет. Відділ кадрів. Особова справа № 157. Межберг Наум Исакович. Почато 14 травня 1955 р., закінчено 6 лип. 1971 р. на 61 арк.
8. Олашин М. В. Историчний факультет Ужгородського національного університету : біобібліогр. довід. Ужгород : Гражда, 2010. 440 с.

**THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE UNIVERSITY
ARCHIVE IN THE RESEARCH OF BIOGRAPHIES OF
UZHNU SCIENTISTS**

Larysa Melnik,

Head of the Reference-Bibliography Department
of the Scientific Librari,
Uzhhorod National University

Oksana Havan,

Bibliographer of the Reference-Bibliography
Department of the Scientific Librari,
Uzhhorod National University

Annotation. The article analyzes the activities of the department of document management of UzhNU, in particular – the University Archive. Concrete examples show its role and importance in scientific research devoted to the library history and biographies of the university scientists.

Key words: Uzhhorod National University, Scientific library of UzhNU, department of document management, university archive, personal file, autobiography, biographical research.